

**ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДОЛОГІЇ ІСТОРИКО-РЕГІОНАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРИВАТНИХ КНИЖКОВИХ ЗІБРАНЬ**

У статті розглядаються можливі підходи до методології історичного дослідження приватних книжкових зібрань на регіональному рівні.

Ключові слова: приватне книжкове зібрання, історичне книгознавство, історична регіоналістика, методологія, методи

Сучасні методологічні проблеми студіювання гуманітаристики торкнулися й історико-книгознавчих та історико-бібліотекознавчих досліджень. Доробок радянських вчених знайшов відображення на сторінках збірника «Книга: исследование и материалы» (з 1959 р.) [1] та збірки «Библиотечковедческие исследования: методология и методика» (1978) [2]. Сьогодні українські, російські та інші іноземні колеги регулярно обговорюють цю проблематику на щорічних конференціях «Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса» (Крим, з 1994 р.) [3]. Вітчизняні науковці, усвідомлюючи кризу методологічних підходів у світовій гуманітарній науці, на міжнародній науковій конференції «Роль бібліотек у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України» (2006) організували семінар «Методологія сучасних бібліотекознавчих досліджень» [4], де розглядалися питання методології книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства у контексті проведення спеціальних історичних досліджень, фактори впливу на розвиток історичних дисциплін документально-комунікаційного циклу. На допомогу науковцям-початківцям у профільному журналі «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» впродовж 2004 – 2007 рр. у рубриці «Школа молодого дослідника» друкувалися популярні статті про методологію та методику профільних історичних досліджень. Плідно працюють у цьому напрямку українські вчені Л.А. Дубровіна [5], Т. Ковальська [6], М.С. Слободяник, С.Л. Зворський [7].

Інтерпретація книжкової культури, ставлення до книги є доволі складним методологічним завданням для вченого-історика. Проблема пов'язана з тим, що його інструментарій більш придатний до аналізу кількісних характеристик, матеріального боку життя суспільства, ніж його ментальних, ідеологічних структур. Зміни у методології сучасних гуманітарних досліджень вимагають від антропологічно налаштованого дослідника доброго володіння широким спектром методів і методик. У цьому контексті історикам-книгознавцям, традиційно зорієнтованим на вивчення приватних книжкових зібрань та їхніх власників, дещо простіше. Вже склалася певна практика студіювання книжкових і читацьких інтересів окремих осіб та сімей, що доповнюється сьогодні новими підходами та методами.

Об'єкт нашого дослідження має міждисциплінарний характер, що дозволяє використовувати різні методологічні підходи до його вивчення, зокрема системний, діяльнісний, функціональний, типологічний, культурологічний тощо. Масштаби історико-регіонального студіювання допомагають виявити особливості приватних книжкових колекцій регіону в діахронічних зрізах, у відносно однорідних соціокультурних умовах певного історичного середовища. Регіональний підхід передбачає хронологічний і просторовий зріз досліджуваного об'єкту. У поле зору, таким чином, потрапляє не вся макро- та мікроструктура досліджуваного явища, а його частина. При цьому увага спрямовується на загальну духовну атмосферу епохи та досліджуваного регіону; на установи, з якими було зв'язано або могло бути зв'язано досліджуване явище; на побутові та наукові контакти у межах досліджуваного регіону тощо. Приватне книжкове зібрання як таке можна розглядати як окрему культурну форму зі своїми характерними рисами.

Широкі можливості в таких умовах відкриває культурологічний аналіз приватного книгозбирання. На думку засновника культурології американського вченого Л.Уайта [8], в культурі існують три чітко розмежовані процеси, і внаслідок цього, три методи їх інтерпретації, що взаємно доповнюють один одного: історичний, функціональний та еволюційний. Історичний підхід передбачає дослідження часових процесів (послідовності унікальних процесів), функціональний аналіз – формальних процесів (структурних та функціональних аспектів розвитку культури), а інтерпретацією «формально-часового процесу, що подає явище у

.....
вигляді часової послідовності форм», займається еволюціонізм. Тобто у такому явищі як приватне книжкове збирання історичний підхід допомагає зосередитися на кожному конкретному зібранні, формальний – на загальних ознаках кожного зібрання, а еволюційний – на послідовності та причинах змін форм, видів та змісту приватних зібрань в соціально-історичному та культурному контексті. Нам видається логічним, з огляду на коло наукових інтересів Л.Уайта, узагальнено назвати такий підхід культурологічним. Основною метою його використання буде намагання з'ясувати: 1) передумови і фактори, під впливом яких виникали, формувалися і розвивалися книжкові інтереси і потреби людей; 2) процеси створення, примноження і передачі культурних цінностей через книги та книжкові колекції; 3) книжкове життя регіону; 4) значення бібліофільства у розвитку регіону.

Традиційним для вітчизняної науки є книгознавчий підхід до вивчення приватних книжкових зібрань, адже ще з радянських часів бібліотекою вважають спеціальний заклад (див. Закон України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (1995)), і приватні книжкові збирання не є об'єктом вивчення бібліотекознавства. Книгознавчий підхід дозволяє здійснити мультипрофільне моделювання (дослідження приватних колекцій у персонологічному, когнітивному, квантативному, аксіологічному профілі); історико-книгознавчий аналіз; візуальне обстеження бібліотечних та музейних фондів.

Як основний метод дослідження може бути обраним мультипрофільне моделювання, що дозволяє розглянути колекції з різних точок зору і показати їхню специфіку у різноманітних ракурсах. Персонологічний (+просопографічний) профіль передбачає вивчення приватних книжкових колекцій у особистісному розрізі: вивчення біографій власників, мотивації до книгозбирання, переважаючого авторського та тематичного складу збірок, наявність дарчих написів та автографів. Цікаві результати тут може дати просопографічний аналіз. З огляду на його дуалістичність дослідження можливе у двох напрямках: вивчення різних соціальних груп власників зібрань; отримання додаткової інформації для просопографічної характеристики певної постаті. Важливий не тільки загальний історичний контекст, на тлі якого формується книжкове збирання, а й приватне життя його власника: духовний світ, родинні стосунки, які часто ставали важливими чинниками й передумовами у прийнятті рішень та самореалізації особистості. Застосування просопографічного методу може сприяти систематичності опису особистостей певної епохи, регіону або соціального прошарку, що доповнює висновки про соціальну, адміністративну, господарську історію певного періоду.

Характеристика змісту книжкових зібрань надає можливість моделювання колективної біографії їхніх власників за професійною ознакою, соціальним та етнічним походженням, місцем проживання. Для цього потрібно вивчити організаційно-правовий аспект (умови отримання освіти, прийому на службу і діяльності), професійну діяльність; соціальний (походження, матеріальне становище, сімейний статус, самосвідомість, взаємостосунки з оточенням). Тобто є можливість показати певний аспект історії конкретної соціальної групи через книжкові та читацькі інтереси. Треба зауважити, що останній напрямок досліджень є давнім і звичним для книгознавців. Історичні реконструкції бібліотек відомих інституцій або видатних осіб стали вже звичним явищем (наприклад, київського Михайлівського Золотоверхого монастиря [9], Ярослава Мудрого [10], Вишневецьких-Мнишків, Потоцьких і Мікошевських [11]).

Когнітивний профіль дозволяє вивчити склад приватних книжкових колекцій за галузями знань, а також виділити динаміку їхньої когнітивної сфери за хронологічними і регіональними параметрами. Такі дані допомагають з'ясувати систему духовних цінностей людини, тієї чи іншої соціальної групи, конструювати пласт уявлень та культурних настанов, характерних для цієї людини або групи у той чи інший історичний період.

Квантативний (кількісний) аналіз дає уяву про фізичні характеристики колекцій, динаміку їхнього розвитку і дозволяє здійснити порівняльно-історичний аналіз розвитку збиральництва та складу приватних книжкових колекцій.

Аксіологічний аналіз сприяє визначенню культурно-історичної цінності колекцій; виявленню думок сучасників про колекції та оцінку колекцій на сучасному етапі. Принцип культурного релятивізму, розроблений культурними антропологами, вимагає від істориків врахування системи ціннісних координат досліджуваних спільнот. Тобто, важливим є погляд на колекціонування з точки зору тодішніх ціннісних уявлень.

Історико-книгознавчий аналіз у контексті такого дослідження – прийом що екземплярного вивчення книг у складі книжкових колекцій у контексті їхнього побутування в різних історичних умовах [12], який здійснюється в результаті візуального огляду бібліотечних та музейних фондів. Наступним його етапом є студіювання історії конкретного книжкового зібрання, що закінчується аналізом книжкового репертуару відповідної епохи. Ця система специфічних методів книгознавчого аналізу охоплює книгознавчо-функціональний метод, який потребує розгляду будь-яких явищ книжкової справи з погляду їхньої функції в системі «книга – читач»; аналітико-тематичний метод (аналіз тематики видань); структурно-типологічний метод (визначення типів і видів видань); типографічний метод (аналіз видань з погляду їхніх типографічних особливостей) тощо. Цей аналіз передбачає вивчення елементів книги: власницькі знаки, написи, маргіналії, палітурки. Власницькі знаки особливо цікаві у практичній роботі з історичними книжковими колекціями завдяки своїй інформативності та документальності, адже в більшості випадків вони є визначним чинником для реконструкції втрачених на сьогодні чи розпорошених по різних бібліотеках книгозбірень. Вони іноді є чи не єдиним джерелом певної біографічної інформації про свого власника, адже життя провінційних представників вільних професій, зазвичай, сьогодні складно прослідкувати за архівними документами.

Здійснюючи історико-книгознавчий аналіз, можна застосовувати деякі прийоми та засоби кодикологічного, археографічного, літературознавчого та мистецтвознавчого методів.

Метод реконструкції дозволяє відтворити коло книжкових інтересів та відтворити склад (характерні особливості) типових бібліотек представників певної соціальної, етнічної або конфесійної групи на основі збережених каталогів та описів, комплексів книг або окремих книг з того чи іншого зібрання, а також мемуарної літератури, щоденників і листів. Через брак необхідних джерел, розпорошеність окремих частин конкретних приватних зібрань, недостатній рівень їхньої вивченості ми вимушені відмовитися від спроб їхньої бібліографічної та фізичної реконструкції, обмежившись лише історичною та генеалогічною. Тому зростає значення генеалогічних методів для з'ясування подальшої або попередньої долі книжкових зібрань [13]. Якщо вивчати їхню генеалогію по висхідній, то це дозволяє виявити реальну історію конкретних зібрань, які ще продовжують існувати або вже зникли. Зворотня хронологічна побудова дозволяє з'ясувати, які зібрання або фонди вливалися у досліджувану бібліотеку. Це дає матеріал про якісний склад фонду, який складно отримати іншим шляхом. Подібний аналіз допомагає встановити коло власників книжкової колекції або коло їхніх книжкових контактів, навіть вивчити історію розстановки та класифікації фонду. Власно генеалогічні методи застосовуються заради вивчення кола потенційних власників приватних зібрань, особливо їхніх родинних зв'язків.

Всупереч встановленим традиціям, на наш погляд, можливий бібліотекознавчий підхід до досліджуваного об'єкта. Він передбачає студіювання історії, виявлення функцій, визначення принципів класифікації та типологізації приватних книжкових зібрань, принципів систематизації, розстановки, комплектування книжкового фонду.

У деяких аспектах дослідження (наприклад, тематико-структурний аналіз фонду конкретного книжкового зібрання) всі три підходи гармонійно поєднуються і дають в результаті обґрунтовані, перевірені висновки. Взаємодія названих підходів іноді настільки тісна, що складно виокремлювати використання відповідних методів. У контексті цих підходів специфічну інтерпретацію отримують також загальноісторичні методи (історико-порівняльний, історико-системний, історико-типологічний, історико-генетичний). Для пізнання конкретних явищ у досліджуваній проблемі можуть також використовуватися методи архівознавчої, бібліографознавчої, бібліотекознавчої, книгознавчої та музезознавчої евристики. Вибір методів дослідження зумовлюється внутрішньою його логікою. Методи не діють ізольовано, паралельно, навпаки вони взаємодіють і збагачують один одного. В залежності від поставлених завдань на різних етапах дослідження їхня значимість може змінюватися.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Общая теория и методология книговедения: указ. ст., опубл. в тт. 1-60 сб. «Книга: исслед. и материалы» / Толстяков А.П. // Книга: исслед. и материалы. – М., 1990. – Сб. 61. – С. 208-209.
2. Библиотекведческие исследования: методология и методика / редкол.: А.Н. Ванеев и др. – М.: Книга, 1978. – 248 с.

3. Столяров Ю.Н. Методология библиотекведения, библиографведения, книговедения: содержание понятия, соотношение с теорией [Электронный ресурс] / Ю.Н. Столяров // Б-ки и информ. ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : 12-я Междунар. конф. «Крым 2005» : тр. конф. – М., 2005. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).
4. Методологія сучасних бібліотечнознавчих досліджень : [за матеріалами міжнар. наук. конф., 11 - 12 жовт. 2006 р., Київ] / О. Воскобойнікова-Гузєва, Л. Петрова // Бібл. вісн. – 2006. – № 6. – С. 22-27.
5. Дубровіна Л.А. Методологічні засади історичних досліджень в бібліотечнознавстві та документознавстві: базові принципи і поняття / Л.А. Дубровіна // Бібліотечнознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 1. – С. 22-29.
6. Новальська Т. Теоретична база бібліотечнознавства в історичному аспекті / Т. Новальська // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – Вип. 14. – С. 291-301.
7. Слободяник М.С. Історичні дослідження в сучасному українському бібліотечнознавстві: тенденції і перспективи / М.С. Слободяник, С.Л. Зворський // Бібліотечнознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 3. – С. 13-19.
8. Уайт Л. Три типа интерпретации культур / Л. Уайт // Антология исследований культуры. – СПб., 1997. – Т. 1 : Интерпретации культуры. – С.561.
9. Ульяновський В. Старожитня бібліотека Михайлівського Золотоверхового монастиря: спроба реконструкції кириличної збірки / В. Ульяновський, О. Кошіль. – К., 2008. – 192 с.
10. Солонская Н. Г. Реконструкция фонда библиотеки Ярослава Мудрого / Н.Г. Солонская // Вестн. Библ. Ассамблеи Евразии. – 2004. – № 2. – С. 44-48.
11. Римарович І.О. Родові книгозбірні Правобережної України XVIII ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: історія та бібліографічна реконструкція : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.08 / І.О. Римарович ; НБУВ ім. В.Вернадського НАН України. – К., 2001. – 17 с.
12. Мыльников А.С. О книговедческом методе в источниковедении: к постановке вопроса / А.С. Мыльников // Книга : исслед. и материалы. – М., 1972. – Сб. 25. – С. 13.
13. Афанасьев М.Д. Библиотека – это живой организм, и ничто в нем не исчезает бесследно / М.Д. Афанасьев // Библиотекведение. – 1999. – № 3. – С. 98-107.

Карова (Соломонова) Т.Р. НЕКОТОРЫЕ ПОДХОДЫ К МЕТОДОЛОГИИ ИСТОРИКО-РЕГИОНАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ЧАСТНЫХ КНИЖНЫХ СОБРАНИЙ

В статье рассматриваются возможные подходы к методологии исторического исследования частных книжных собраний на региональном уровне.

Ключевые слова: частное книжное собрание, историческое книговедение, историческая регионалистика, методология, методы

Karojeva (Solomonova) Tetyana R. SOME APPROACHES OF THE METHODOLOGY OF HISTORICAL RESEARCH PRIVATE BOOK COLLECTIONS AT THE REGIONAL LEVEL.

This article analyses the possible approaches of the methodology of historical research private book collections at the regional level.

Keywords: private book collections, historical Bibliology, historical regional studies, methodology, methods

УДК 930.1 : 94(477)

М.В. Стопчак

ДІЯЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРІЇ УНР ПО СТВОРЕННЮ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

На широкому історіографічному і фактичному матеріалі досліджено провідні тенденції в нагромадженні знань стосовно основних напрямів діяльності Директорії УНР по створенню конституційно-правових засад української державності в сучасній вітчизняній історіографії. Виявлено, систематизовано і охарактеризовано основні групи історіографічних джерел із зазначеної проблеми. Виділено коло проблем, що потребують подальшого вивчення та наукової інтерпретації.

Ключові слова: історіографія історії України, історіографічний процес, історіографічні джерела, Директорія УНР, конституційне будівництво, нормативно-правові акти.

Одним із ключових питань, яке намагалися вирішити в ході українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. республіканські та гетьманські уряди, була проблема державного будівництва. Українська Центральна Рада, гетьман Павло Скоропадський і